

ANT AKMENOS KRANTŲ

Žutautai ir Greičiai

Kretingos rajono savivaldybės teritorijos pietrytiniame pakraštyje, abipus Kartenos–Mikoliškių–Vėžaičių kelio, plyti Žutautų ir Greičių kaimų žemės, kurias skiria Mažosios Kartenalės upelis, oficialiai vadinamas Kartenale II. Prieš porą–trejetą šimtų metų šioje teritorijoje plytėjo vienas – Žutautų kaimas, kuriam taip pat priklausė Žutautų Medsėdžiai, Žutautų, Bumbulynės ir Trakynės (Trakų) miškai bei rytinė Alksnos miško dalis.

Žutautų kaimas susiformavo XVI amžiuje, Valakų reformos metu, o pirmą kartą rašytiniuose istorijos šaltiniuose paminėtas 1599 metais. Jo pavadinimas kilo iš pirmojo naujakurio asmenvardžio Žutautos daugiskaitos formos. Rašytiniuose šaltiniuose vietovardis lenkiškai rašomas „Żutowty“, o rusiškai – „Жутовты“.

Kaime XVI–XIX a. buvo 32 valakai (per 684 hektarus) ariamos, ganyklų, pievų ir miško žemės, kurią išsinuomoję žemdirbiai žemės rentos mokėstį (činšą) ir duoklę mokėjo Plungės dvarininkams bei ėjo dvare lažą.

Kaimas buvo gatvinis. Visos žemdirbių sodybos stovėjo tarp Kartenalės ir Mažosios Kartenalės (Kartenalės II) upių plytinčiame lauke abipus vienintelės (dab. Alksnos) gatvės, kuria ėjo senasis prekybos kelias, jungęs Karteną su Gargždais ir Rytų Prūsijos miestais (Klaipėda, Tilže, Karaliaučiumi). Šiuo keliu iškeliavdavo didesnė dalis valstiečių užaugintos žemės ūkio produkcijos, daugiausia skirtos parduoti užsienyje.

Žutautų miške prie kelio į Bumbulius esančioje smėlinioje pakilumoje išliko senosios kapinės, kuriose nuo XVI a. iki XVIII a. pabaigos laidoti kaimo gyventojai. 1932 metais iš kalvos pradėjus kasti smėlį buvo atkasta nemažai žmonių kapų, kuriuose šalia griaučių rasta balnakilpių, durtuvų, monetų, o viename kape – kardas. Žmonės buvę palaidoti tvarkingai, eilėmis, vienas greta kito. 1964 metais miško darbininkas Šleinius, kasdamas kapinėse smėlį, aptiko tarp 1570 m. ir 1595 m. palaidoto žmogaus kapą, kuriame rado 3 monetas: Lenkijos karaliaus Jono Alberto pusgrąšį ir po vieną LDK didžiųjų kunigaikščių Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto pusgrąšį, kaldintus 1513 m. ir 1563 metais. Radiniai liudija, kad XVI amžiuje Žutautai buvo didelė gyvenvietė, o prekybiniai ryšiai su Rytų Prūsija leido kaimo gyventojams

Šukuočio, naudotas Eismontienės sodyboje, Žutautų kaime. Pagamintas vietinio kalvio apie 1820–1840 m. Sukuočio galvą puošia karštu „S“ formos štampu išdegtos išpaudėlės. Lietuvos liaudies buities muziejaus rinkinys (LLBM ŽŪ 132).

nuolat gerinti savo gyvenimą.

Nemažai gyventojų kaimas neteko per XVII a. viduryje ir 1709–1711 m. siautusias maro epidemijas, nusinešusias daugybę gyvybių. Maro aukos buvo laidojamos vakarinėje kaimo kapinių dalyje, kurią gyvieji aptvėrė statinių tvora ir ėmė vadinti Markapiais arba Maro kapeliais. Mirusiųjų atminimą saugojo vidury Maro kapelių pastatyti keli monumentalūs kryžiai, koplytulpis ir koplytelė su šventųjų skulptūromis. Deja, tiek tvora, tiek ir memorialiniai statiniai sovietmečiu sunyko.

Po paskutiniojo maro kaimui atsigavus, XVIII a. buvo statomi nauji, didesni, dviejų galų gyvenamieji namai, žemaičiai vadinami trobomis, ir ūkiniai žemdirbio sodybos pastatai – svirnai (žem. klėtytis, tvartai (žem. kūtės), kluonai (žem. jaujos). Namų gyvenamąsias patalpas papuošė glazūruotų puodyninių koklių krosnys. Tuos laikus dar prieš kelis dešimtmečius priminė Vaclovo Malinausko namas su 1757 m. mūryta puošnių puodyninių koklių krosnimi bei XVIII a. statytas Vinco Šeško namas.

Kaimo pietrytinėje dalyje – bendroje ganyklose ir miške įdirbtoje plėšininėje žemėje, XVII–XVIII a. vienkieminėse sodybose apsigyveno naujakuriai, įkūrę Žutautų užusienį,

kuris XX a. pradžioje tapo savarankišku kaimu, pasivadinusiu Žutautų Medsėdžiais.

Žemaičių vyskupo nurodymu, po 1795 m. visos kaimų kapinės buvo uždarytos, o mirusiems laidoti paliepta netoli parapijų ir filijinių bažnyčių atidaryti parapijos kapinės. Markapiais vadinamos senosios kapinės Žutautų gyventojai nuo XIX a. pradžios iki XX a. 2 dešimtmečio pabaigos retsykliais laidojo savižudžius, nekrikštytus mirusius kūdikius, užkrečiamųjų ligų epidemijų aukas.

1861 metais Žutautuose buvo 18 kiemų, kuriuose gyveno 277 valstiečiai. Pobaudžiavinės reformos metu visos žemdirbių šeimos buvo aprūpintos dirbama žeme, o kaimo pietvakarinėje dalyje plytėjusi žemė palikta Plungės dvarui. Jai valdyti dvarininkai Oginskiai įsteigė palivarką – ūkinį dvaro padalinį, kurio administracinis ir ūkiniai pastatai išliko prie Mažosios Kartenalės upelio.

Kaimą supantys brandūs miškai visais laikais buvo didelė vertybė. Vykdamas pobaudžiavinę žemės reformą jie liko apylinkėse dvarus ir palivarkus valdžiusių Plungės kunigaikščių Oginskių, Kartenos grafų Pliaterių, Mikoliškių dvarininkų Bronių, Mišūčių bajorų Mongirdų ir Lukauskių dvarininko Edvardo Višumirskio nuosavybė.

Panaikinus baudžiavą ir pravedus žemės reformą, kaimas XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje sparčiai augo. Greta ūkininkų, miškingoje kaimo žemėje ir pamiškėse kūrėsi mažžemiai trobelninkai. 1913 metais Žutautuose ir Žutautų Medsėdžiuose buvo 40 kiemų. Iš kaimo ūkininkų sumanumu pasižymėjo Jonas Ilgaudas. 1910 m. rugpjūčio 12 d. Kretingoje vykusioje pirmojoje gyvulininkystės pasiekimų parodoje už užaugintą kumelę jis gavo III-ojo laipsnio apdovanojimą.

ojo laipsnio apdovanojimą.

Nuo 1861 m. kaimas priklausė Telšių apskrities Plungės valsčiui, o apie 1915 m. tapo Kretingos apskrities Kartenos valsčiaus dalimi.

Atsikuriant Lietuvos valstybei, atsiliepdamas į Laikinosios vyriausybės kvietimą ginti Nepriklausomybę, savanoriu į kariuomenę 1919 m. sausio 23 d. įstojo Aleksas Malinauskas, gimęs 1894 m. Žutautų kaime. Jis dalyvavo kovose su bolševikais, bermontininkais ir lenkų legionieriais, gavo puskarininkio laipsnį, o 1922 m. gruodžio 1 d. išėjo į atsargą ir apsigyveno Kartenoje. Minint Lietuvos nepriklausomybės 10-ąsias metines, jam 1928 m. spalio 31 d. buvo pripažintas kūrėjo savanorio statusas ir įteiktas Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių medalis.

Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų surašymo metu (1923 m.) Žutautuose buvo registruota 50 ūkių ir 305 gyventojai. Ūkių skaičiumi Kartenos valsčiuje Žutautai nusileido tik Kartenai, Kūlpėnams, Baubliams ir Dauginčiams.

XX a. pirmoje pusėje atskiros kaimo dalys, dirbami laukai, ganyklos, pievos, miškai ir upės turėjo savo vardus. Kaimą supo Žutautų, Trakų (Trakynės), Margių ir Alksnos miškai. Pietinė ir pietvakarinė dalimi tekėjo Mažoji Kartenalė, o centrinė dalimi – Kartenalė, kuri ties riba su Budriais įtekėjo į Didžiąją Kartenalę, pratekančią palei šiaurinę kaimo žemių kraštą. Tarp Kartenalės ir Didžiosios Kartenalės upių Žutautų mišku tekėjo Pašalšakio upelis, netoli abiejų Kartenalių santakos įtekantis į Didžiąją Kartenalę.

Gatvinio kaimo gyvenvietė stovėjo centrinėje dalyje, viduryje rėžiais suskirstyto pagrindinio ariamos žemės lauko, vadinamo Sodybiniais rėžiais. Per gyvenvietę ėjo vieškelis, jungęs ją su Kartena ir Vėžaičiais. Nuo vieškelio atsišakojo keliai į Žutautų Medsėdžius, Bumbulius, Kačaičius, Lukauskius, Baublius ir Kalno Grikštus. Prie kryžkelės gyvenvietėje stovėjo koplytelė su kaimą globojusių šventųjų skulptūromis.

Į rytus nuo gyvenvietės ir Sodybinių rėžių driekėsi ariamos žemės laukai, vadinami Pusrėžėmis (20 ha), Sūrio maišeliu (0,25 ha), Pekla arba Peklale (1,5–2 ha), pievų ir ariamos žemės laukas, vadinamas Margiais (20 ha), o taip pat Prikilo (5–6 ha), Margalių (20 ha) ir Bumbuliškio (7 ha) pievos. Į šiaurę nuo Margių lauko buvo Didžioji Margio

pieva (10 ha), į rytus nuo Sūrio maišelio lauko tęsėsi Šlapmargio pieva (1 ha). Tuo tarpu į rytus nuo Prikilo pievos vienas už kito plytėjo du ariamos žemės rėžiai, vadinami Raštine (2 ha) ir Rėžgaliu (1,5 ha), o į rytus nuo Peklos lauko – Pravokymo pieva (4–5 ha) ir krūmokšniais apaugusi Briedinės pieva (6 ha).

Rytinė kaimo dalis buvo vadinama Skambaline, o šiaurinė – Lūkštale. Jose stovėjo po 7 sodybas, kuriose daugiausia gyveno mažžemiai trobelninkai. Ties riba su Žutautų Medsėdžiais buvęs Babos darželiu vadintas ariamos žemės laukas (2 ha), o pietrytinėje dalyje – kitas, 16 hektarų dirbamas laukas, vadinamas Jurguliške (Jorgolėške).

Pietinėje kaimo dalyje plytėjo Atmieru pavadintas ariamos laukas (15 ha), o piečiau jo – Lendimo pieva (2 ha). Labiausiai į pietus nutolusiame kaimo pakraštyje miško apsuptyje išikūrę žemdirbiai savo nausėdiją vadino Ūksmine (Ouksmene).

Į vakarus nuo gyvenvietės ir Sodybinių rėžių driekėsi 10–12 hektarų ariamos žemės laukas, vadinamas Trakais, o 6 ha dydžio šiaurinė jo dalis vadinta Zūbiške.

Į šiaurės rytus nuo gyvenvietės buvusi Plotu vadinama dirva (4 ha), į šiaurę – pora dirbamos žemės rėžių, vadinamų Stuopeliške (2 ha) ir Varliniu (0,5 ha), o prie Pašalšakio upelio – Ožkabulio (0,25 ha) ir Molupio (3 ha) pievos. Į pietus nuo upelio prie pat gyvenvietės plytėjo balų augalais apaugusi pieva, vadinama Smirdelka (1–1,5 ha).

Prie Budrių kelio esanti šiaurinė kaimo dalis vadinta Padagu, kuriame buvo Bagdoniškės (3 ha) ir Ganyklinės (2 ha) dirbami laukai.

Lietuvos žemės reformos metu kaimas buvo išskirstytas į vienkieminius ūkius, o šalia buvęs Žutautų palivarkas panaikintas ir „išparceliuotas“. Palivarko žemėse apsigyveno kumčiai ir bežemiai, įkūrę naują vienkieminių ūkių gyvenvietę. Iš pradžių nausėdija buvo vadinama Žutautų II kaimu, o vėliau pavadinta Greičiais.

Reformos metu valstybė taip pat nusavino apylinkės miškus ir miško žemę, dvarininkams palikdama tik įstatymo nustatytus nedidelius sklypus. Dalį miškų ir miško žemės Žemės reformos komisija išdalino naujakuriams, o kitą perdavė Kartenos girininkijai, kuri priklausė Kretingos, vėliau – Plungės, miškų urėdijai.

Vykdamas reformą prie kaimo buvo priskirtas prie patvenkto

(Nukelta į 6 p.)

Vaclovo Malinausko namas (troba) Žutautų kaime, statytas XVIII a. viduryje. Igno Jablonskio nuotr., 1966 m. Kretingos muziejaus ikonografijos rinkinys (KM IF 4097).

Žutautai ir Greičiai

(Atkelta iš 5 p.)

Didžiosios Kartenalės upelio nuo XIX a. stovėjęs Žutautų vandens malūnas (Žotautu mėlynėje), iki tol priklausęs kitapus upės stovėjusio Lukaškių dvarėlio savininkams. Tarpukariu pastatą įsigijo malūnininkas P. Bernotas. Ši kaimo dalis, kurioje be malūno būta dar poros sodybų, buvusi vadinama Pamelnyčė.

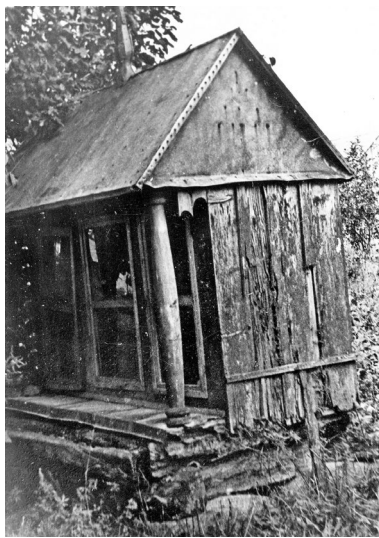
Prasidėjus pirmajai sovietų okupacijai, kaimą 1941 m. paliko ir į Vokietiją repatrijavę ūkininkas Jonas Ilgaudas. Jo 19,65 hektaro ūkį ir trobesius karo metais valdė Petras Aismanas, o kitą, 9 hektarų ūkį – Pranas Vaurus.

Tragiški pokario įvykiai skaudžiai palietė ir Žutautų kaimą. Sovietų kariams pradėjus gaudyti jaunuolius į okupacinę Raudonąją armiją, daugelis šaukiamąjo amžiaus kaimo vyrų slapstėsi apylinkės miškuose įsirengtose slėptuvėse. 1944 m. gruodžio 21 d. ir 23 d. enkavedistai suėmė tarnybos sovietų armijoje vengusį Stasį Ruibį, kuriam abu sykius pavyko nugincluoti jį saugojusius kareivius ir pabėgti. Naujųjų metų išvakarėse enkavedistai ir sribai jo tėvų namuose surengė pasalą, į kurią Stasys Ruibys pateko 1945 m. sausio 1 dieną. Jam bandant priešintis, kareiviai jaunuolį nušovė, o sodybą sudegino. Kūną artimieji rado pamestą pamiškėje ir palaidojo Budrių civilinėse kapinėse.

Po karo Žutautų, Trakų (Trakynės) ir Margių miškuose telkėsi Kartenos valsčiaus partizanai, veikė Buganto (Kadagio) kuopos štabas, vyko kruvini susirėmimai tarp Kardo (Kretingos) rinktinės partizanų ir juos persekiojusių MGB (Valstybės saugumo ministerijos) vidaus kariuomenės karių bei sribų. Per kautynes krito ne vienas partizanas ir juos persekiojantys priešai. Pasakojama, kad pora žuvusių partizanų 1947 m. buvo palaidota Žutautų senosiose kapinėse, kurių kapą žymėjo koplytstulpis.

Partizanų gretas papildė žutautiškiečiai broliai Vytautas ir Vladas Lukauskai, Juozas Baltuonis, Adolfas Kupšys ir kiti. Pirmieji trys žuvo, o A. Kupšys amnestavosi, buvo partizanų ryšininku. Partizanus rėmė ir Edvardas Raišuotas, Albinas Šlušnys. Visus juos 1953 m. saugumiečiai areštavo ir išsiuntė į lagerius.

Kartenos valsčiaus enkavedistai ir sribai 1948–1952 m. į Sibirą išvežė 27 žmones: Bronislavą Anužienę, Petro Bernoto, Prano Dauginčio, Antano Lubio, Antano Puplesio, Juozo Raišučio, Vlodo Rimkaus, Petro Šakinio šeimas, Stasio Stopelio sūnus Apolinarą ir Stasį, bei Eleną Lukauskienę su anūke Rūta.

Žutautų kaimo koplytėlė, statyta XIX a. Juozo Mickevičiaus nuotr., 1967 m. Kretingos muziejaus ikonografijos rinkinys (KM IF 6247).

Iš Greičių kaimo buvo išvežta Magdalena Lukauskienė su dukra Severina.

Stribams užkliuvo ir kaimo koplytėlė. Joje buvusias šventųjų skulptūrėles jie nuskandino Kartenalėje, tačiau žutautiškiečiai šventuosius surado ir grąžino atgal.

1945 metais Žutautų kaime buvo atidarytas Budrių pradinės mokyklos trečiasis komplektas, kuriame mokytojauti paskirta A. Lukauskaitė-Zubernienė. Netrukus komplektas tapo savarankiška pradine mokykla. Jos vedėja nuo 1949 m. dirbo Ida Stanaitytė-Alminienė, baigusi 1937 m. pedagoginius kursus Kaune. 1962 metais ji buvo apdovanota Garbės raštu už nuosirdų darbą mokant ir auklėjant jaunąją kartą, o 1967 m. liepos 1 d. išleista į pensiją.

Nuo 1967 m. mokykloje mokytojavo Emilija Kundrotienė. Bendras mokyklos patalpų plotas siekė 76 m². Joje veikė 4 klasės, kuriose mokėsi apie 30 mokinių. Mokymui buvo skirti du 32 m² ploto kambariai. Mokykla turėjo bibliotekėlę, kurioje buvo sukomplektuota per 420 knygų, žurnalų ir laikraščių. Mažėjant mokinių skaičiui, XX a. 8 dešimtmetyje mokykla buvusi uždaryta.

1949 metais Žutautuose įsikūrė kolūkis, kuris vėliau buvo prijungtas prie kaimyninio Jaunosios Gvardijos (vėliau – Žemaitijos) kolūkio. Kolūkių laikais Greičių kaime prie Mažosios Kartenalės ir kelio į Baulbius iškilo gamybinis-ūkinis centras, o beveik visas kaimo sodybas nušlavė sovietinė melioracija. Šiandien Greičių kaimui priklauso 113,36 ha žemės, kurioje stovi vienkartinė sodyba ir buvusio ūkinio-gamybinio centro pastatai.

Žutautuose sovietinė melioracija taip pat sunaikino atviruose laukuose stovėjusius vienkinius, kurių savininkai persikėlė į centrinę gyvenvietę. Vienkartinės sodybos išliko tik Žutau-

Marijos Maloningosios skulptūra iš Žutautų kaimo. Nežinomas liaudies skulptorius. XX a. I ketv. Lietuvos dailės muziejaus rinkinys (LDM Lv 540).

tų miške ir pamiškėse, kur jos netrukė kolūkio ariamų laukų plėtrai. Nebeliko ir vandens malūno, kuris veikė ir miltus apylinkės gyventojams malė iki XX a. 8 dešimtmečio. Malūną uždarius, įrenginiai buvo išvežti, o nenaudojamas pastatas nugriautas.

Į Lietuvos architektūros paminklų sąrašus 1963 m. buvo įrašytas gyvenvietės šiaurės vakarinėje dalyje, tarp kelio į Budrius ir Kartenalės upelio stovėjęs Vinco Šeško sodybos namas. Jis buvo statytas XVIII a., o 1808 m. rekonstruotas ir praplėstas. Be namo, sodyboje dar buvo senas svirnas ir tvartai, datuoti XIX a. antrąja puse–XX a. pradžia, o taip pat daržinė, pastatyta tarpukariu. Po Lietuvos žemės reformos čia buvo 10 ha ūkis, prieš karą priklausęs Butkui.

Ši sena troba patraukė etninei kultūrai neabejingo Jaunosios Gvardijos kolūkio pirmininko Mečislovo Navajausko dėmesį. „M. Navajauskas užplanavo V. Šeško sodybą nupirkti ir joje įsteigti „J. Gvardijos“ kolūkio muziejų, kuris bus kraštotyros muziejaus profilio, – džiaugėsi Žemaičių etninės kultūros tyrinėtojas Juozas Mickevičius 1968 m. liepos mėn. Liaudies buities muziejaus skyriaus vedėjui Stasiui Dauniui rašytame laiške. – Jis taipgi užplanavo šiais metais savo kolūkio ribose surengti Kretingos kraštotyrininkų ekspediciją. Kretingos kraštotyros muziejus pasižadėjo jai vadovauti ir, kai bus patalpa, įrengti ekspoziciją. Jaujoje bus etnografinės žemės ūkio mašinos ir visa kita, kas surišta su darbais jaujoje. Taipgi ir kituose pastatuose bus patalpinti jiems priklausą darbo įrankiai bei gyvenamo namo apstatymas. Tuo tarpu daugumas kolūkių vadovų etnografiniais pastatais visiškai nesidomi“ (Kretingos muziejaus mokslinis archyvas, f. 5, b. 28, l. 20).

Įsigijęs sodybą, 1974 m. ko-

Žutautų vandens malūnas, statytas XIX a. Juozo Mickevičiaus nuotr., 1970 m. Kretingos muziejaus ikonografijos rinkinys (KM IF 6477/2).

Atminimo kryžius šioje vietoje 1945 m. sausio 1 d. enkavedistų sušaudytam partizanui Stasiui Ruibiui atminti prie Severinos Ruibienės sodybos. Juliaus Kanarsko nuotr., 2010 m.

lūkis atliko kapitalinį pastatų remontą ir įkurdino juose valsčių buities muziejų, kuris buvo mielai lankomas kolūkio ir rajono svečių, Palangos kurorto vasarotojų. Geriausiai muziejų apibūdina jo lankytojai. „Vos įkeli koją į šias valdas, iš karto pasijunti į kitą amžių patekęs, – dalinasi išpūdžiais laikraščio „Tiesa“ korespondentas Edvardas Uldukis. – Pirmiausia, žinoma, stebina troba. Vienas jos galas – be jokios vinelės suręstas, prieš tris šimtus metų, kitas skaičiuoja savo amžėlį nuo vėlesnių laikų – 1808-ųjų. Pastate viskas likę kaip mūsų senolių gyventa. Seni rakandai, plūktinė asla, geroji troba, kamara, kamarėlė su vaikiška lovele nukelia Šeškynės vienkartinio lankytoją į praeities kaimą. Kiti sodybos pastatai – kiek jaunesni, negu pati troba. Daržinėje surinkti praėjusio ir užpraėjusio amžių valstiečių darbo įrankiai – pjautuvai, spragilai, linų bruktuvės, mintuvai,

medinis arpas, maniežas, vežimai, rogės, žagrės, akėčios“ (Tiesa, 1975-09-12, p. 3).

Deja, ši idilė netrukus baigėsi. Mečislovui Navajauskui mirus, 1983 m. naujieji ūkio vadovai muziejų paliko likimo valiai. Kretingos muziejininkai savo eksponatus išsivežė, o kiti buvo išgrobstyti, sunaikinti. Be priežiūros likęs namas buvo niokojamas, o 1991 m. nugriautas.

Skirtingai nuo kitų atokesnėse vietovėse esančių Kretingos krašto kaimų, Žutautai nepatyrė didelės demografinės krizės. 1959 metais kaime gyveno 150, 1970 m. – 175, 1987 m. – 164, 2001 m. – 145, o 2011 m. – 128 žmonės. Šiandien kaimui priklauso 521,75 ha žemės, kurioje yra 5 gatvės – Alksnos, Naujakurių, Pamiškės, Šaltupio ir Malūno, bei stovi 46 sodybos.

Julius KANARSKAS,
Kretingos muziejus

Jaunosios Gvardijos kolūkio namas-muziejus Vinco Šeško sodybvietėje. Namas (troba) statytas XVIII a., rekonstruotas 1808 m. Žibutės Vaivadienės nuotr., 1982 m. Kretingos muziejaus mokslinis archyvas (KMMA F4-402, l. 1).